

Theater voorbij het drama?

Het boek *Postdramatisches Theater* van Hans-Thies Lehmann biedt een nieuwsgierig makende synthese van de nieuwste theaterontwikkelingen. Erwin Jans loopt rond op een werf waar tegelijkertijd aan vele constructies gewerkt wordt.

Een overvloed aan zintuiglijke prikkels

Op 15 december 1999 presenteerde het Noordung Cosmokinetic Cabinet Theatre van Dragan Zivadinov een performance aan boord van een Russisch trainingsvliegtuig voor kosmonauten. Daarbij werden de acteurs en een handvol toeschouwers op 6.660 m boven Moskou in een gewichtloze toestand gebracht. Deze performance op het snijpunt van biomechanica, cybernetica, technologie, lichamelijke en publieksparticipatie maakt op een extreme manier duidelijk dat de kritische categorieën waarmee we het teksttheater begrijpen en analyseren, hopeloos verouderd zijn om de nieuwste theaterontwikkelingen te begrijpen. De meeste theatervoorstellingen zullen vooralsnog op de begane grond en niet in gewichtloze toestand gepresenteerd worden, maar ook geconfronteerd met theatermakers als Robert Wilson, Jan Fabre en Romeo Castellucci verliest menig toeschouwer vaste grond onder de voeten. Het lijkt alsof precies dat wat theater als theater herkenbaar maakt, niet meer aanwezig is. Oog in oog met die voorstellingen wordt het spreken, beschrijven en duiden ervan in verlegenheid gebracht. Vaak hebben liefhebbers van andere kunstvormen als dans, muziek en de plastische kunsten meer toegang tot de nieuwste theatervormen dan de dramatisch gevormde toeschouwers.

De parabolische performance van het Noordung Cosmokinetic Cabinet Theatre werd als voorbeeld aangehaald tijdens het colloquium *New Theatre Concepts*, georganiseerd in de marge van het voorbije Theaterfestival, naar aanleiding van de pas verschenen studie *Postdramatisches Theater* van de Duitse theaterwetenschapper Hans-Thies Lehmann.¹ In de reader bij het colloquium wordt erop gewezen dat de juryrapporten van de Vlaams-Nederlandse

Theaterfestivals (1987-2000) een vrij traditionele woordenschat hanteren, ook om de nieuwste ontwikkelingen te beschrijven: 'It seems as if these three founding grammars of play (realistic, epic and ritual) define all possible styles, and if renewal is only possible as a variant.'² Het nieuwe wordt met oude woorden beschreven. Thersites, de Vlaamse Vereniging ter Bevordering van de Theaterkritiek, kwam tot eenzelfde vaststelling: 'De praktijk stelt ons vaak voor hybride voorstellingen, omdat ze niet meer louter theater of dans zijn, of omdat ze gemaakt zijn in een culturele context die ons vreemd is.' In het algemeen wordt dus een grote discrepantie aanvoeld tussen hetgeen zich aan onze zintuigen voordoet en de conceptualisering van die indrukken. De concepten die we hanteren bij het beschrijven en evalueren van theatervoorstellingen zijn veelal afkomstig uit het teksttheater en hebben geen duidende kracht meer wanneer plot, handeling, personages en psychologische ontwikkeling nauwelijks of geen rol meer spelen.

Copernicus en Gutenberg

Postdramatisches Theater is een poging om die overvloed aan zintuiglijke prikkels die op de theatertoeschouwer worden afgestuurd, in concepten op te vangen en te ordenen. De Franse theaterwetenschapper Patrice Pavis verwijst naar een cruciaal moment in het ruimteonderzoek wanneer hij de belangrijkste omwenteling binnen het moderne theater 'le retournement copernicien de la scène' noemt. De zon draait niet langer rond de aarde, maar de aarde rond de zon: 'la scène et tout ce qu'on peut y opérer sont promus au rang d'organisateur suprême du sens de la représentation.'³ Het is

niet langer het woord dat de betekenis van de scène organiseert en beheerst, maar de materialiteit van de scène zelf die zich meester maakt van het theatrale discours. De tekst krijgt pas betekenis in de concrete, fysieke encenering; het is niet langer de voorstelling die rond de tekst draait, maar de tekst draait rond de voorstelling.

Het adjectief 'copernicaans' suggereert dat er zich een heuse verschuiving voordoet in het mens- en wereldbeeld, een paradigmawissel. Reeds in de eerste zin van zijn studie duidt Lehmann die fundamentele verschuiving: 'Mit dem Ende der "Gutenberggalaxis" stehen Schrifttext und Buch wieder in Frage, die Wahrnehmungsweise verschiebt sich: simultanes und multiperspektivisches Wahrnehmen ersetzen das linear-sukzessive.' (p. 11) Het tijdperk van Gutenberg, van het boek, van de tekst is in zijn eindfase geraakt. Het lezen van een literaire tekst is voor Lehmann het oerbeeld van een bepaald begrijpen van de mens en de wereld, dat nu overgaat in een ander begrijpen dat bepaald wordt door de snelle ontwikkelingen van de beeldcultuur en de mediatechnologieën. Een lineair-succesieve 'diepe' lectuur, die een oorzaak-gevolg-relatie impliceert, wordt vervangen door een 'oppervlakkige' simultane en multiperspectivistische lectuur, die gekenmerkt wordt door nevenschikking en non-hiërarchie. De drukpers als symbool van een tijdperk wordt afgelost door het internet, de bladspiegel door het computerscherm, de bibliotheek door het world wide web. Wat Lehmann omschrijft als 'postdramatisch' theater maakt deel uit van deze ontwikkelingen en is er tegelijk een reactie op.

Ondanks het feit dat het boek wordt aangekondigd als het langverwachte panoramische overzicht van de nieuwste theaterontwik-